

Recerca

Vejam què passa? L'anàlisi de la implantació dels neologismes terminològics en els usos lingüístics**Autors**

F. Xavier Vila i Moreno
Marina Nogué Pich
Universitat de Barcelona

Tot i el seu interès interdisciplinari, l'anàlisi de l'ús real de la terminologia ha romàs força inexplorat fins fa poc temps, especialment pel que fa a l'ús oral. El TERMCAT ha presentat recentment les primeres exploracions d'aquest tipus fetes per al català, amb uns estudis elaborats pels autors d'aquest article, vinculats al Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (CUSC-PCB/UB) i a la Xarxa Cruscat (Coneixements, Representacions i Usos del Català), de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquest article descriu les principals característiques i conclusions dels estudis elaborats.

La necessitat d'estudiar la implantació

És francament curiós que, al llarg de les darreres dècades, els treballs terminològics i els sociolingüístics s'hagin donat l'esquena de manera quasi sistemàtica. Encara que l'allunyament pugui explicar-se per les diferències en els plantejaments teòrics de les dues àrees, salta a la vista que l'estudi de la implantació de les propostes terminològiques neològiques és una de les àrees en què la col·laboració entre terminòlegs i sociolingüistes pot conduir a perspectives noves i interessants per ambdues disciplines. D'una banda, arribar a saber amb certesa quin és l'impacte social que tenen les solucions escollides *in vitro* és de màxima rellevància per als centres de terminologia. És obvi que, en un termini mitjà, només l'ús generalitzat de les solucions adoptades *in vitro* garanteix l'èxit dels esforços terminològics, per la qual cosa resulta fonamental d'incloure aquest paràmetre a l'hora de valorar el rendiment dels esforços invertits i de proporcionar orientacions per al treball futur.

D'altra banda, els neologismes terminològics són indicatius del canvi lingüístic, les ideologies lingüístiques i les estratègies de negociació de la llengua. En altres paraules, l'avaluació de l'ús social que assoleix un determinat repertori terminològic ofereix un camp de recerca que no hauria de deixar indiferents disciplines com la política lingüística, els estudis de la variació i la sociolingüística interaccional.

Tot i el seu interès interdisciplinari, l'anàlisi de la implantació de la terminologia ha romàs força inexplorat fins fa poc temps. Aquesta manca d'estudi és especialment aguda quan hom fa referència especialment a l'ús oral o en mitjans de difusió escrita difícilment convertibles en corpus automatitzats. Certament, hi ha algunes excepcions a aquesta norma, com per exemple alguns treballs originats al Quebec (a Heller *et al.* 1984; Daoust 1995). Més recentment, Jean Quirion (2003, 2004) ha reprès aquesta aproximació insistint en la necessitat d'una metodologia estable i coherent. A part d'aquests projectes endegats al Quebec, hi ha hagut també alguns esforços d'avaluació de la implantació terminològica a França, i són especialment interessants

les iniciatives conduïdes per Depecker i Mamavi (1997). Amb tot, malgrat aquestes i altres excepcions, en termes generals, l'anàlisi de l'ús de les solucions neològiques és encara un camp per estudiar.

En els darrers anys, l'anàlisi de la implantació terminològica sembla estar esdevenint més activa. Concretament, a l'àrea catalana, aquest terreny ha atret l'interès tant per part dels investigadors (cf. Vila i Vila 1997, Montané 2007, Montané i Cabré 2007) com per part de les institucions encarregades de la planificació terminològica del català. En aquest darrer sentit, el Termcat està promovent un seguit d'iniciatives per tal d'obtenir informació objectiva sobre l'ús *in vivo* de la terminologia d'especialitat amb altres institucions. Entre aquestes hi ha la col·laboració amb el Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (Universitat de Barcelona / Parc Científic de Barcelona), que ha resultat en la publicació recent d'una sèrie d'estudis que avaluen el procés i els resultats de la implantació de les solucions terminològiques en àrees determinades. A banda d'aquests estudis ja publicats, d'altres encara estan en procés d'elaboració. Tots ells tenen un objectiu doble: analitzar la implantació terminològica en comunitats d'usuaris reduïdes escollides prèviament, i progressar en el procés d'establir una metodologia que permeti futures recerques. En aquest article es presenten les principals conclusions metodològiques i empíriques derivades dels resultats obtinguts en els primers estudis, publicats a Vila [dir.], Nogué i Vila (2007).

L'estudi de la implantació en comunitats d'usuaris reduïdes

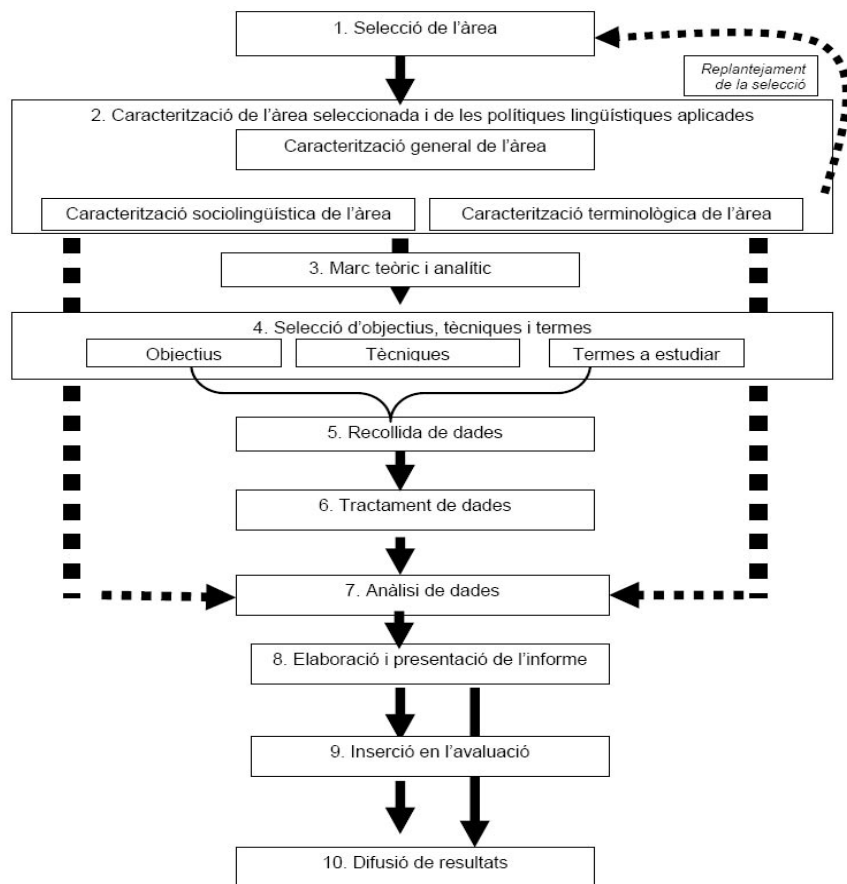
Una de les característiques principals d'una aproximació sociolingüística als usos lingüístics és la premissa que la llengua no és un ens independent de la societat que la parla, sinó una activitat col·lectiva organitzada, i que per tant no hi ha llengua sense alguna mena de comunitat de parlants. És en aquest sentit que entenem que, en realitat, les intervencions terminològiques no es fan ben bé sobre la llengua, si no que es fan sobre persones que tenen hàbits, opinions i preferències, que aprenen i desaprenen contínuament, i que formen part de col·lectius que els influeixen i sobre els quals influeixen. L'anàlisi de la implantació, per tant, no es realitza sobre una llengua en abstracte, sinó damunt d'un conjunt d'individus amb unes interrelacions estructurades socialment. Aquest és el reconfon que guia, en tot moment, el procés d'avaluació de la implantació de la terminologia.

L'anàlisi de la implantació d'un repertori terminològic —o fins i tot d'un sol terme— es pot entendre com una operació de recerca en ciències socials que és concebuda per verificar la relació entre uns plans d'actuació, les accions empreses i les seves conseqüències sociolingüístiques. Lògicament, aquest procés d'anàlisi segueix substancialment les etapes de recerca tal com es descriuen en els manuals clàssics de recerca en ciències socials (veg. especialment Quivy i Van Campenhoudt 1995), per bé que demana les pertinents modificacions *ad hoc*.

En el model elaborat en els estudis realitzats fins ara, el procés d'anàlisi de la implantació segueix un itinerari que (veg. il·lustració 1) comença amb la selecció d'una àrea terminològica determinada i continua amb la seva exploració i caracterització, tant des del punt de vista social i sociolingüístic com estrictament terminològic. Un cop coneguda l'àrea, hom pot especificar el marc teòric i analític a partir del qual s'enfrontarà amb la recerca, i procedir a determinar els objectius concrets de cada estudi, els termes que se sotmetran a anàlisi i les tècniques que s'empraran. En acabat d'aquestes activitats de preparació cal passar a les etapes de recollida, tractament i anàlisi de les dades, procés que permet arribar a l'elaboració de l'informe de recerca, on, a més a més dels resultats obtinguts, es poden esbossar propostes per al futur partint de les dades qualitatives recollides al llarg del treball de camp.

Una de les característiques principals dels estudis aplegats en aquest volum és que s'han centrat en àrees terminològiques relacionades amb grups petits, entre uns centenars i uns pocs

Esquema 1. Itinerari de l'anàlisi d'implantació



milers de parlants, definits com a *comunitats d'usuaris*,¹ i s'han analitzat mitjançant tècniques sociolingüístiques i etnogràfiques. Les àrees escollides són esports minoritaris (l'esgrima, l'escalada esportiva i l'hoquei sobre herba), que ofereixen, al mateix temps, elements comuns i de contrast per a una anàlisi comparativa. La tria de tècniques provinent de diversos camps respon també a la voluntat de detectar les possibles variacions degudes al canal comunicatiu, el parlant, la situació comunicativa o altres variables socioculturals; així com les possibles diferències quant als usos interns i externs de les comunitats en qüestió.

Un dels objectius d'aquests treballs era anar establint un model d'anàlisi de la implantació terminològica basat en un seguit de fases i activitats que pogués ser replicat en àrees successives. Amb aquesta voluntat d'experimentar, l'aproximació metodològica va anar variant en cada estudi, emprant tècniques sociològiques com l'observació participant, el qüestionari d'autocompleció, l'entrevista semidirigida, i el buidatge de corpus provinents de mitjans audiovisuals i premsa general

1. És obvi que els col·lectius que empen la terminologia d'un camp d'especialitat no poden ser conceptualitzats ni com una comunitat lingüística ni com una comunitat de parla, perquè els seus lligams són molt més febles i unívocs que els que uneixen aquestes comunitats. Tampoc no formarien pròpiament una comunitat de pràctiques, sobretot en la mesura que tot sovint no hi ha, entre ells, cap mena de lligam directe més enllà de la coincidència a practicar una activitat comuna, unes trobades ocasionals, i uns molt febles mitjans de comunicació. És per aquest motiu que hem emprat el terme *comunitat d'usuaris*.

o especialitzada. L'ús de diferents tècniques ha estat també motivat per la voluntat d'obtenir una perspectiva àmplia de la situació real, tenint en compte no tan sols les formes escrites i formals, sinó també les pràctiques orals i informals. A més a més, el fet d'emprar tècniques diferents ha permès també de valorar-ne la idoneïtat o no de cara a l'avaluació de la implantació de la terminologia, avançant en la construcció d'una metodologia adequada a aquest propòsit. En tots els casos, però, hi ha un denominador comú: els estudis han partit de l'anàlisi de l'estructura sociolingüística de la comunitat lligada a l'àrea escollida, com a pas previ indispensable a l'estudi de la seva terminologia.

Alguns resultats rellevants

Els resultats² obtinguts fins ara revelen que, com no podia ser altrament, hi ha una gran diversitat de factors socials, lingüístics i ideològics que es combinen i influeixen en l'acceptació o el rebuig d'una proposta terminològica. Entre aquestes, i com es veurà més endavant, el grau de difusió³ és una variable crucial en la promoció del canvi terminològic. La taula 1 mostra alguns dels resultats obtinguts en els estudis. A la taula hi ha, a la primera columna, les diverses formes proposades, seguides (a la segona columna) del grau de seguiment, la forma més emprada per designar el mateix concepte (a la tercera columna) i, finalment, la tendència global per a la noció analitzada.

Tot i que aquests resultats són tan sols un breu resum dels resultats obtinguts en els estudis, permeten exemplificar algunes de les tendències detectades pel que fa a la implantació de la terminologia especialitzada en els camps analitzats.

D'entrada, cal acceptar que els resultats obtinguts són poc favorables per a les solucions innovadores normalitzades *in vitro*. En la majoria dels casos, aquestes formes són poc o gens usades en les pràctiques socials. Ara bé, si s'estira més el fil de l'anàlisi es constata que, de fet, la majoria de les solucions no és que siguin rebutjades, sinó que simplement són desconegudes pels informants consultats en els diferents camps. No cal dir que resulta difícil d'arribar a la implantació si en la pràctica no hi ha hagut un procés de difusió. Aquesta és, de fet, la primera de les conclusions, i probablement una de les més rellevants, a banda de comuna a tots tres estudis. En molts casos, les persones entrevistades no mostraven reticències envers el fet d'adaptar la seva terminologia al català, i fins i tot en alguns hi estaven d'acord. Així, en la majoria de casos i amb les dades obtingudes fins ara, no podem associar resultats baixos d'implantació amb reticències envers els termes en català; ens hem de limitar a parlar de no difusió dels termes adaptats a la nostra llengua.

Ara bé, més enllà d'aquesta constatació genèrica, hi ha d'altres resultats igualment interessants. Així, pot afirmar-se que la situació terminològica dels àmbits estudiats és heterogènia i canviant. És obvi que, sobre el terreny, es produeix variació pel que fa a les denominacions emprades pels informants, i és també clar que es tracta d'una variació estructurada per diversos factors. En primer lloc, les diferents solucions adoptades quant a la tria de termes es veuen afectades pel context on es produeixen. Així, es detecten nombroses diferències pel que fa a la implantació de les solucions proposades entre els usos orals i els usos escrits, així com entre els contextos formals i informals. En segon lloc, hom detecta canvis i variació no tan sols de tipus sincrònic, sinó també generacional i probablement diacrònic. Això és el que es desprèn de casos com el de *boulder*,

2. El conjunt de resultats obtinguts en aquests estudis depassa de molt les dimensions d'aquest article i, per tant, aquí només podem plantejar-ne algunes línies basades en exemples seleccionats.

3. Entenem per **difusió** les mesures executades per fer conèixer les solucions adoptades *in vitro*. Entenem per **implantació** el grau de presència de les solucions proposades en l'ús *in vivo*.

	Proposta del TERMCAT	Ús de la proposta	Forma més emprada	Situació i tendències
Escalada esportiva				
1	arnès	Escàs oralment, ampli en l'escrit	arnès	Hegemonia del castellanisme, exceptuant els usos escrits
2	bavaresa	Majoritari	bavaresa	El terme català ha arraconat el terme forà <i>dülfel</i>
3	descensor de vuit	Nul	vuit	Força diversitat, terme que designa un objecte que s'està deixant d'usar
4	escalada de blocs	Nul	escalada en bloc/ <i>boulder</i>	Podria estar guanyant terreny <i>escalada en bloc</i> ; aparent ambigüitat semàntica
5	mosquetonejar	Ampli però secundari	xapar	La forma propugnada competeix amb una variant molt col·loquial
Hoquei sobre patins				
1	cop de càstig	Nul	<i>stroke, penal stroke, penalty stroke</i>	Forta diversitat ortogràfica i morfològica en manteniment o fins i tot creixement
2	cop picat	Nul	<i>slap shot</i>	Forta diversitat fonètica i alternatives catalanes espontànies
3	hoquei	En competència amb <i>hockey</i>	<i>hockey</i> en el món esportiu <i>hoquei</i> , als mitjans externs	Les propostes normatives s'implanten fora, però no dins del món d'aquest esport
4	penal	Predominant, però forta competència de <i>penalty corner</i> i altres	penal	Forta diversitat, amb tendències contraposades
5	tir de cullera	Molt feble	<i>scoop</i> en competència amb <i>cullera</i> i <i>cullereta</i>	Forta diversitat en l'escriptura del manlleu; alternatives catalanes (<i>cullera, cullereta</i>) més implantades que la proposada; podria haver-hi confusió terminològica

Taula 1. **Mostra de la situació de dos termes**

que mostren una variació en el temps quant al concepte designat. De fet, l'estudi recull canvis com ara el que sembla estar afectant la denominació *presa*, un terme relativament estable durant una bona colla d'anys però que s'està veient afectat darrerament per pressions que arraconen la denominació autòctona en favor de manlleus i altres solucions més espúries.

Els resultats obtinguts fins ara fan pensar que potser els camps analitzats tenen alguns trets comuns a l'hora d'acceptar o rebutjar propostes neològiques. Així, per exemple, no és totalment descartable que la natura esportiva i per tant poc favorable a la verbalització afavoreixi l'èxit dels termes breus per damunt de les formes més complexes. Tot i així, cada esport presenta les seves peculiaritats, que afecten el seu repertori terminològic. En aquest sentit, l'estructura sociolingüística del camp té un pes decisiu en la configuració de les dinàmiques: la presència o manca de mitjans en llengua catalana, el grau de formalitat de les comunicacions entre els seus practicants, la composició social i sociolingüística de la comunitat d'usuaris, són factors que afecten els termes en joc i la seva evolució.

És interessant de fer notar que els camps analitzats mostren un impacte diferent de la creixent mundialització. Certament, el marc estatal continua exercint una pressió sobre la llengua catalana també en aquests camps, però els contactes semblen obrir-se més i més. De fet, en algunes de les àrees estudiades —en aquest cas, concretament, l'hoquei sobre herba—, la posició històricament hegemònica en el camp de l'anglès es veu reforçada pel coneixement creixent de l'idioma entre els usuaris, i pels seus vincles personals i professionals amb esportistes d'altres països. En canvi, el

pes del castellà en aquest sector hi és negligible, per bé que la manca d'activitat normalitzadora en aquesta llengua jugui de fet en contra dels esforços aplicats al català.

Algunes consideracions per a actuacions futures

Els estudis realitzats fins ara assenyalen un camí a seguir. Fins ara, les propostes del TERMCAT han passat quasi desapercebudes pel públic que n'era destinatari, concretament els especialistes en l'àmbit que es volia normalitzar terminològicament. En aquest sentit, hauria de ser prioritari realitzar una adequada tasca de difusió de les propostes terminològiques enfocada als sectors que més implicats hi estiguin.

En segon lloc, les anàlisis han posat damunt de la taula que la terminologia no és estanca sinó que evoluciona. Per tant, la difusió s'ha de fer amb certa rapidesa un cop adaptat el terme. Però la inestabilitat també pot jugar en contra d'aplicar esforços abans d'hora. En casos extrems —per exemple, en esports de creació recent, encara inestables terminològicament parlant— la intervenció pot ser fins i tot desaconsellable, perquè l'esforç per normalitzar una denominació pot resultar estèril si el concepte desapareix al cap de poques temporades. Així, convé que una anàlisi sociolingüística prèvia dels camps on es vol incidir aportí la informació rellevant per orientar el treball dels terminòlegs.

En tercer lloc, caldria que l'anàlisi de la implantació adoptés una perspectiva comparativa i internacional. Hom pot tenir la temptació d'atribuir els resultats d'implantació a la posició encara subordinada del català en la seva mateixa societat. Ara bé, és interessant d'assenyalar que no sempre és el castellà la llengua font dels problemes terminològics; en aquest sentit, cal tenir present que resultats similars als detectats semblen produir-se en altres llengües com ara el francès o el noruec, per la qual cosa caldrà esbrinar quins podrien ser els límits raonables d'activitat terminològica per al català, i quins són els objectius menys accessibles.

A mode de conclusió, la perspectiva sociolingüística i glotopolítica pot actuar com a enllaç entre la tasca terminològica i la realitat de les col·lectivitats a qui aquesta s'adreça. La implicació de la comunitat on el llenguatge d'especialitat es realitza i pren sentit és clau per aconseguir la implantació dels termes adaptats al català. La feina realitzada *in vitro* no arriba als seus destinataris sense una tasca activa de difusió, i dubtosament podrà ser acceptada *in vivo* com a pròpia de la comunitat si aquesta la percep com a quelcom aliè. En aquest sentit, caldria explorar les vies per fer que la producció de terminologia fos una tasca molt més participativa, amb presència dels usuaris i fins i tot de la població en general. Tenint en compte l'experiència acumulada, tot fa pensar que la millor via per a la implantació serà la de la implicació dels interessats.

Bibliografia citada

DAOUST, Denise (1995). "Quelques facteurs sociodémographiques que sous-tendent le choix des langues pour la terminologie en milieu de travail et leur interrelation avec des attitudes". *Meta*. Vol. 40, núm 2, p. 260-283.

DEPECKER, Loïc; MAMAVI, Gina (1997). *La mesure des mots. Cinq études d'implantation terminologique*. Rouen: Publications de l'Université de Rouen.

HELLER, Monica [et al.] (1984). *Le processus de francisation dans une entreprise montréalaise: une analyse sociolinguistique*. Montréal: Éditeur officiel du Québec.

MONTANÉ MARCH, M. Amor (2007). *La implantació de la terminologia normalitzada en català*.

Projecte de tesi doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, 2007.

[En línia: <http://www.upf.edu/pdi/iula/amor.montane/docums/amm_proj.pdf>

MONTANÉ, Amor; CABRÉ, M. Teresa. (2007) La implantació de la terminologia normalitzada en llengua catalana . Jornada Realiter/Ass.I.Term Terminologia e mediazione linguistica: approcci e metodi a confronto . Bertinoro: Ce.U.B, 2007.

[En línia: <http://www.uqo.ca/terminologie2007/documents/MontaneMarch_Cabre.pdf>]

QUIRION, Jean (2003). *La mesure de l'implantation terminologique: proposition d un protocole. Étude terminométrique du domaine des transports au Québec*. Montréal: Office québécois de la langue française.

QUIRION, Jean (2004) Travaux sur la mesure de l'implantation terminologique: état des lieux . Séminaris de l'IULA 2003-2004. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

[En línia: <<http://www.iula.upf.edu/materials/040226quirion.pdf>>]

QUIVY, Raymond; VAN CAMPENHOUDT, Luc (1995). *Manuel de recherches en sciences sociales*. Paris: Dunod. [Traducció catalana: *Manual de recerca en ciències socials*. Barcelona: Herder, 1997.]

VILA i MORENO, F. Xavier (dir.), Nogué Pich, Marina; VILA i MORENO, Ignasi (2007) *Estudis d'implantació terminològica: una aproximació en l'àmbit dels esports*. Vic; Barcelona: Eumo: Terrat, Centre de Terminologia, 2007. 262 p. (En Primer Terme; 3. Papers)

VILA i MORENO, F. Xavier; VILA i MORENO, Ignasi (1997) Una perspectiva multimetodològica en l'avaluació de resultats: la difusió social de la terminologia . A: *Actes del Congrés Europeu sobre Planificació Lingüística*. Barcelona, 9 i 10 de novembre de 1995. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. P. 364-373.